

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för ekonomi

Riskrelaterade faktorer i ett lantbruksföretag

Risk-related factors in a farm business

Magnus Rinman

Riskrelaterade faktorer i ett lantbruksföretag

Risk-related factors in a farm business

Magnus Rinman

Handledare: Hans Andersson, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för ekonomi

Examinator: Karin Hakelius, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för ekonomi

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i företagsekonomi

Kurskod: EX0538

Program/utbildning: Agronomprogrammet – ekonomisk inriktning

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2012

Serienamn: Examensarbete

Nr: 712

ISSN 1401-4084

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: risk, osäkerhet, produktionsrisk, skaderisk, teknologisk risk, juridisk osäkerhet, personell osäkerhet

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för ekonomi

Abstract

Lately the focus in the agriculture press has been on how the farmers can increase their profitability by using price hedging systems. These price hedging systems are tools to coping the price risk. It is strange that all the previous risk-related problems are almost gone from the roadmap in today's press about the farmer's profitability. This research will present the farmer's methods and how they handle production risk, casualty risk, technological risk, legal uncertainty, personal uncertainty, and uncertainty caused by the actions of other people, businesses, and institutions.

The empirical material was collected through interviews with 10 farmers. All these farmers have different backgrounds and each firm is unique. The empirical material is analyzed with contribution of decision-making theory and expected utility theory.

Although, the farmers are different types of individuals and have different backgrounds the research show that many of them have similar problems and also similar strategies to solve and handle these risk-related factors. The factors that characterize the conclusions are how focused the farmers are on the production risk and how unaware they are about the personal uncertainty.

Sammanfattning

Under den senare tiden har stort fokus i media legat på hur lantbrukaren kan uppnå bättre lönsamhet genom att bland annat använda sig av olika prissäkringssystem. Dessa prissäkringssystem är hjälpmedel för att hantera prisrisk. Det kan tyckas märkligt att tidigare problem och risker kopplade till ett lantbruksföretag helt plötsligt verkar vara som bortblåsta från dagens debatt kring lantbrukarens lönsamhet. I denna studie undersöks vilka metoder lantbrukaren använder sig av för att hantera produktionsrisk, skaderisk, teknologisk risk, juridisk osäkerhet, personell osäkerhet och osäkerhet som uppstår på grund av andra individers, företags och institutioners agerande.

Det empiriska materialet är insamlat genom intervjuer med 10 lantbrukare. Alla dessa lantbrukare har olika förutsättningar och varje företag är unikt. Det empiriska materialet analyseras utifrån beslutsfattarteori och den förväntade nyttoteorin.

Trots att alla de intervjuade lantbrukarna är olika individer och har olika förutsättningar, visade det att många lantbrukare har liknande problem och även liknande strategier och metoder för att hantera dessa riskrelaterade faktorer. Det som utmärkte slutsatserna är att de flesta lantbrukarna är klart fokuserade på produktionsrisken men är mindre medvetna om den personella osäkerheten i företaget, exempelvis problem rörande personal.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	1
1.1 BAKGRUND	1
1.2 PROBLEM	1
1.3 SYFTE	2
1.4 AVGRÄNSNINGAR	2
2 TEORI.....	4
2.1.1 RISK OCH OSÄKERHET.....	4
2.1.2 RISKKATEGORIER.....	5
2.1.3 RISKFAKTORER	6
2.1.4 RISKHANTERING	8
2.2 BESLUTFATTARTEORI	9
2.3 FÖRVÄNTAD NYTTOTEORI.....	12
3. METOD	14
3.1 DISPOSITION	14
3.2 METODVAL	14
3.3 VAL AV LANTBRUKARE.....	15
4 EMPIRI & ANALYS.....	16
4.1 FALLGÅRDAR	16
4.2 ANALYS	18
4.2.1 Produktionsrisk.....	18
4.2.2 Skaderisk.....	19
4.2.3 Teknologisk risk	19
4.2.4 Osäkerhet som uppstår på grund av andra individers, företags och institutioners agerande.....	21
4.2.5 Juridisk osäkerhet	21
4.2.6 Personell osäkerhet – sjukdom, skada och dödsfall.....	22
4.2.7 Sammanfattning.....	22
5 DISKUSSION & SLUTSATSER.....	23
5.1 DISKUSSION	23
5.2 SLUTSATSER	25
BIBLIOGRAFI	27
<i>Litteratur och publikationer.....</i>	<i>27</i>
<i>Internet.....</i>	<i>28</i>

1 Inledning

I detta kapitel presenteras en kort bakgrund till uppsatsen och dess problemformulering. Därefter beskrivs uppsatsens syfte och avgränsningar.

1.1 Bakgrund

De senaste årens prisfluktuationer ställer allt högre krav på den enskilda lantbrukaren att kunna hantera marknadsrisken (SJV, 2010). Ofta diskuteras prisrisken, hur den påverkar lantbrukaren, men de andra riskrelaterade faktorerna kommer lite i skymundan. Mycket kretsar kring att kunna hantera prisfluktuationer av olika slag. Vad lantbrukaren kan göra för att hantera marknadsrisk tenderar till att i högre grad uppmärksammas i media i jämförelse med övriga riskrelaterade faktorer. Exempel på övriga faktorer är produktionsrisk, skaderisk personell osäkerhet etc. (Miller *et al.*, 2004). Personell osäkerhet kan till exempel vara problematiken rörande personalens tillförlitlighet och kunskap att lösa ett problem som denne ställs inför, men även osäkerheten kring lantbrukarens egen hälsa. Driften av ett lantbruksföretag handlar även om att minimera den totala riskbilden genom bättre kontroll över hela produktionsprocessen (Hardaker *et al.*, 1997).

Lantbrukare tar beslut som omfattar risk i en ständigt föränderlig värld (Patrick, 1998). I många fall är konsekvenserna av deras beslut ej kända när de fattar beslutet och utfallet kan både bli bättre eller sämre än förväntat. Givetvis är förändringar i priser en stor del av risktagandet i ett lantbruksföretag men det finns många andra faktorer som påverkar företagets resultat såsom: grödans avkastning, teknologisk förändring, lagar och sociala frågor, samt personella frågor vilka är en stor del av den totala riskbilden. Att ständigt utveckla och förbättra företagets riskhantering är därför viktigt för att kunna förutse eventuella problem som kan leda till oönskade konsekvenser.

De flesta långivare och lantbrukare förknippar risk med potentiella förluster i sin verksamhet (Miller *et al.*, 2004) Dessa förluster kan vara av olika karaktär och varierar från fall till fall. Många människor associerar ordet risk med något laddat och riskabelt. Ordet risk härrör sig från det italienska ordet *risicare* vilket betyder "att våga". Med utgångspunkten att risk också innebär möjligheter och val får det en annan innebörd. Att helt undvika risk i företagandet är omöjligt då all sorts affärsverksamhet innebär mer eller mindre risktagande. Därför ska företagare snarare fokusera på en effektivare riskhantering.

1.2 Problem

Omvärldens påverkan på det svenska lantbruket är betydande och svår att förutse (LRF Konsult, 2010). En förutsättning för att driva ett lönsamt växtodlingsföretag idag är att lantbrukaren har en god riskhantering. Ett sätt att kunna sprida riskerna och därigenom minska riskexponeringen kan vara att kunna torka och lagra den egna spannmålen (www, JTI, 2010). Dessa förbättringar ger även lantbrukaren möjlighet att själv välja hur, när och till vem han ska sälja sin spannmål. Att kunna gårdstorka och lagra spannmålen torde kunna öka möjligheterna till att maximera vinsten i företaget men trots detta är det relativt få som investerar i en torkanläggning.

Vädret har en enorm påverkan på spannmålsodlingen och efter en besvärlig höst på många håll i Sverige finns risken att det kan påverka även nästa års skörd (www, lantbruk, 2011). När höstbruket 2011 var helt över kunde Jordbruksverket meddela att det nästan blev 20 % mindre höstvetete sått det året (www, ATL, 2011). Följaktligen är det en utmaning för lantbrukare att hantera ett mer extremt och variationsrikt klimat. Mängden riskfaktorer som kan påverka ett växtodlingsföretag är många och att finna lämpliga lösningar för att minimera riskerna är inte alltid helt lätt, men att det finns olika sätt att tackla dessa problem är givet.

Riskfaktorerna inom jordbruk klassificeras ofta i följande kategorier: produktion, marknadsföring, finansiell, juridisk och mänskliga risker (Boehlje *et al*, 1998). Ett annat alternativ är att kategorisera riskerna som taktisk eller operationell risk och strategisk risk. Ju mer industrialiserat lantbruket blir desto mer ökar de strategiska riskerna, vilka också är svårare att hantera.

Taktisk eller operationell risk som ett lantbruksföretag möter kan kategoriseras som affärsrisk och finansiell risk (*Ibid*). Affärsrisken är vanligtvis definierad som en inneboende osäkerhet kring det finansiella resultatet i företaget oberoende av hur det är finansierat. Därigenom medför affärsrisken källor av osäkerhet även om företaget är finansierat med 100 % eget kapital. De huvudsakliga källorna till osäkerhet under en produktionsperiod är pris, kostnader, produktivitet och produktionsosäkerhet. Den finansiella risken eller osäkerheten är variation i nettoavkastningen till det egna kapitalet, vilket resulterar från det ekonomiska åtagandet i samband med lånefinansiering. Lånefinansiering medför risker och osäkerheter däribland ränterisken. Hur räntan fluktuerar påverkar direkt kostnaderna för lån.

Fokus inom strategisk risk är känsligheten för den strategiska riktningen samt företagets värde i samband med osäkerheten kring företagsklimatet (*Ibid*). Osäkerheterna är politik, regeringspolitik, makroekonomi, samhälls- och/eller naturlig osäkerhet. Men även industridynamik, ingångsmarknader, produktmarknader, konkurrens- och teknologiska osäkerheter är viktiga att räkna med. Taktisk eller operationell risk är lättare att hantera än strategisk eftersom det finns mer tillgänglig information samt att riskerna är mer mätbara.

Problemformuleringen är: *Vilka metoder använder sig lantbrukaren av för att hantera produktionsrisk, skaderisk, teknologisk risk, juridisk osäkerhet, personell osäkerhet och osäkerhet som uppstår på grund av andra individers, företags och institutioners agerande?*

1.3 Syfte

Syftet med denna uppsats är att:

- Härleda och kartlägga interna riskfaktorer i ett lantbruksföretag.
- Härleda och kartlägga externa riskfaktorer i ett lantbruksföretag.
- Undersöka vilka metoder lantbrukarna använder sig av för att hantera dessa risker.

1.4 Avgränsningar

I uppsatsen analyseras produktionsrisk, skaderisk, teknologisk risk, juridisk osäkerhet, personell osäkerhet och osäkerhet som uppstår på grund av andra individers, företags och institutioners agerande. Uppsatsen avser ej att analysera prisrisk eller den risk som är till exempel kopplad till försäljningen av spannmål. I studien intervjuas endast manliga

lantbrukare, vilket bör beaktas då det kan skilja sig mellan mäns och kvinnors riskattityder. Endast konventionella lantbrukare studeras. Studien omfattar lantbrukare i den södra delen av Sverige.

Lönsamheten i ett lantbruksföretag påverkas av många faktorer, både interna såsom växtodlingsplan och externa såsom politiska beslut. Alla gårdar och lantbruksföretag är unika vilket också betyder att dess förutsättningar ser olika ut från gård till gård. Huruvida en gård har drivits i generationer och troligen byggt upp ett kapital i jämförelse med en gård där ägaren påbörjat verksamheten med ett begränsat eget kapital kan troligen avspegla sig i hur en individ driver företaget och vilka beslut denne fattar. Oavsett gårdens förutsättningar möter alla företag någon form av riskexponering. En utvecklad riskstrategi är därför väsentlig för att kunna driva ett företag.

2 Teori

I kapitel 2 presenteras bakgrundinformation om risk, osäkerhet och riskhantering vilket kan vara nödvändigt för läsarens förståelse. Därefter presenteras beslutsfattarteori och förväntat nyttoteori vilka ligger till grund för denna uppsats. Dessa teorier är nödvändiga hjälpmedel för att kunna förstå och analysera givna problem i ett lantbruksföretag.

2.1.1 Risk och osäkerhet

Uttrycken ”risk” och ”osäkerhet” kan definieras på olika sätt (Hardaker *et al.*, 1997). Ett sätt att definiera osäkerhet är ofullständig kunskap och risk som osäkra konsekvenser. Att ta en risk är att utsätta sig själv för en betydande sannolikhet att skada sig alternativt förlora något. För de flesta dagliga beslut är risken relativt oväsentlig då den potentiella förlusten är förhållandevis liten. Att korsa en gata kan innebära att personen riskerar livet för att kanske köpa en tidning, få människor skulle uppfatta den risken vara av betydande karaktär. I de beslut av mer väsentlig karaktär, såsom affärsbeslut eller livsbeslut, är det en betydande del av osäkerhet inräknad. Där utfallet av beslutet resulterar i en tydlig skillnad mellan bättre och sämre konsekvenser. I dessa beslut uppfattas risken vara av betydande karaktär.

Riskkalkylering i de dagliga besluten på gårdsnivå kan ge en ackumulerad effekt på företagets resultat (*Ibid*). Olika val kan ge en signifikant påverkan på den övergripande affärsverksamheten. Att till exempel hålla goda hygienrutiner kan vara avgörande i en djurproduktion, där någon form av smittutbrott kan få förödande konsekvenser. Risker inom lantbruket är lika vanliga som i samhället i stort. Inom lantbruket är det i huvudsak fem aktörer som bör vara medvetna om riskerna: lantbrukarna, lantbruksrådgivarna, företag som säljer och köper produkter av lantbrukare, lantbruksforskningen och politiker. Behovet att planera och hantera risker för den enskilda lantbrukaren går inte att betona för mycket. Hur väl en lantbruksfamilj mår och hur företagets lönsamhetsutveckling ter sig är starkt beroende av hur riskerna hanteras. I svåra tider ställs lantbruksföretaget på prov för att undvika betydande negativa ekonomiska konsekvenser. Ofta undviks ett sådant alternativ genom åtstramning och eventuellt söka arbete utanför gården. Lantbruksrådgivaren bör vara insatt i riskerna och ha god förståelse när denne ger råd till lantbrukaren inför svåra beslut. Företag som lantbrukaren gör affärer med bör ha samma goda förståelse som en lantbruksrådgivare då affärer ofta innebär ett riskfyllt beslut för lantbrukaren. Forskare som arbetar för att utveckla och förbättra odlingsmetoder eller övrig forskning som syftar till att förbättra lantbruket bör ta hänsyn till riskaspekter för den enskilde lantbrukaren. Politiker bör beakta den risk som lantbrukaren utsetts för och verka för bättre förutsättningar inom alla områden i lantbruket.

2.1.2 Riskkategorier

Utifrån ett bredare perspektiv innefattar strategisk och taktisk eller operationell risk lantbruksföretagets totala riskexponering (Boehlje *et al.*, 1998). Den totala riskexponeringen är betydligt mer komplex och mer påtaglig än vad som ofta upplevs. Lantbrukssektorn visar alltmer tecken på att anamma industrins karaktärsdrag vad gäller typ av risker. Nedan presenteras ett klassificeringssystem över de risker ett lantbruksföretag kan möta.

Tabell 1: Riskkategorier

Riskkategorier	Illustrativa riskkällor
☐ Finansiering och finansiell struktur	☐ Möjlighet till skuldsättning, hävstång, skuldstruktur, icke-aktie finansierat, likviditet, soliditet, vinstmöjlighet
☐ Marknadpriser och handelsförhållanden	☐ Produktpris volatilitet, inköpspris volatilitet, kostnadsstruktur, in- och utgång på marknader
☐ Affärspartners	☐ Ömsesidigt beroende, konfidentialitet, kulturella konflikter, avtalsrisk
☐ Konkurrenter och konkurrens	☐ Marknadsandel, priskrig, industriellt spionage, antitrust-anklagelser
☐ Kunder och kundrelationer	☐ Produktansvar, kreditrisk, dålig marknadstiming, bristfällig kundsupport
☐ Distribution och distributionskanaler	☐ Transporter, servicemöjligheter, kostnader, beroende av distributörer
☐ Människor och personaltillgångar	☐ Anställda, oberoende entreprenörer, utbildning, tillräckligt bemanning
☐ Politiska faktorer	☐ Civila oroligheter, krig, terrorism, skydd för imateriella rättigheter, förändring av ledarskapet som förändrar den ekonomiska politiken
☐ Regleringar och lagstiftning	☐ Exportlicenser, jurisdiktion, rapportering och efterlevnad, miljöfaktorer
☐ Rykte	☐ Företagsbild, varumärken, ryktet om nyckelbefattningarna
☐ Strategisk position och flexibilitet	☐ Sammanslagningar och förvärv, samriskföretag och allianser, resursfördelning och planering, organisatorisk flexibilitet
☐ Teknologiska faktorer	☐ Komplexitet, inkurans, arbetskraft och kompetens
☐ Finansmarkanden och instrument	☐ Utländsk valuta, portfölj, likvida medel, ränta
☐ Verksamhet och affärspraxis	☐ Anläggningar, avtalsrisk, naturkatastrofer, interna processer och kontroll

Källa: Boehlje *et al.*, 2008. Egen bearbetning.

Utmaningen utifrån både ett analytiskt och ledningsperspektiv är att bedöma omfattningen av dels frekvensen, och/eller sannolikheten till att det inträffar, samt storleken av exponering från dessa potentiella riskkällor.

2.1.3 Riskfaktorer

Många av de risker en lantbrukare möter är ett resultat av förändringar eller osäkerhet (Miller *et al.*, 2004). En del av dessa faktorer är direkt kopplade till lantbruksföretagandet och skulle inte uppstå ifall det är ett företag som är verksamt i en annan bransch. Andra faktorer är mer relaterade till lantbruksföretagandet utifrån individens perspektiv, vad denne kan möta för risker och osäkerhet. Dessa riskfaktorer, såsom risk för exempelvis sjukdomar, skulle finnas även om individen inte drev ett företag. Däremot har det en synnerligen viktig inverkan på riskhanteringen i lantbruksföretagandet. Nedan presenteras ett antal faktorer vilka Miller *et al.* diskuterar:

Produktionsrisk

Osäkerhet kring produktionen och grödetablering påverkas av, bland annat, variation i väder, sjukdomstryck, insektstryck samt andra skadedjur.

Prisrisk

Denna risk är starkt kopplad till vädret och andra naturkatastrofer som påverkar prisfluktuationerna. I det stora hela innebär låga spannmålslager generellt sett högre spannmålspriser, vilket resulterar i en naturlig försäkring mot låga priser men det är inget den enskilda lantbrukaren kan påverka. Prisosäkerheten har generellt sett varit en viktig faktor i lantbruket. Råvarupriser har varierat allt mer under de senare åren. Även teknologiska förändringar i produktionen av insatsmedel kan påverka lantbrukaren vid inköp av dessa.

Skaderisk

Förluster förorsakade av brand, översvämning, storm och stöld etc. är faktorer som kan påverka oavsett företagets inriktning. Omfattningen av dessa förluster har stadigt ökat över tiden på grund av att värdet på tillgångarna har ökat, samtidigt som utrustning har blivit alltmer tekniskt avancerat vilket leder till mer omfattande investeringar i maskiner och byggnader. Förluster förorsakade av denna form av skada kan i många fall täckas med hjälp av försäkring.

Teknologisk risk

En annan form av riskosäkerhet är den som råder kring den teknologiska utvecklingen och tillämpning av ny teknik. Nya sorter, bekämpningsmedel och maskiner är exemplen som ständigt utvecklas och introduceras på marknaden. Den tekniska utvecklingen anses stundtals gå för fort vilket kan innebära att tekniken hinner bli gammal innan den har blivit implementerad.

Osäkerhet som uppstår på grund av andra individers, företags och institutioners agerande.

Ett speciellt agerande från andra företag, människor och myndigheter, vilket påverkar lantbrukarens affärer, kan skapa osäkerhet. Ett exempel är då lantbrukaren arrenderar större delen av arealen. Då kan jordägarens framtida agerande skapa osäkerhet för lantbrukaren. Till exempel ifall jordägaren bestämmer sig för att bruka marken i egen regi istället för att arrendera ut.

Juridisk osäkerhet

En annan typ av osäkerhet är den som uppkommer i interaktionen mellan lantbrukaren och andra människor eller institutioner i samband med rättsprocesser eller andra administrativa komplikationer.

Personell osäkerhet – sjukdom, skada och dödsfall

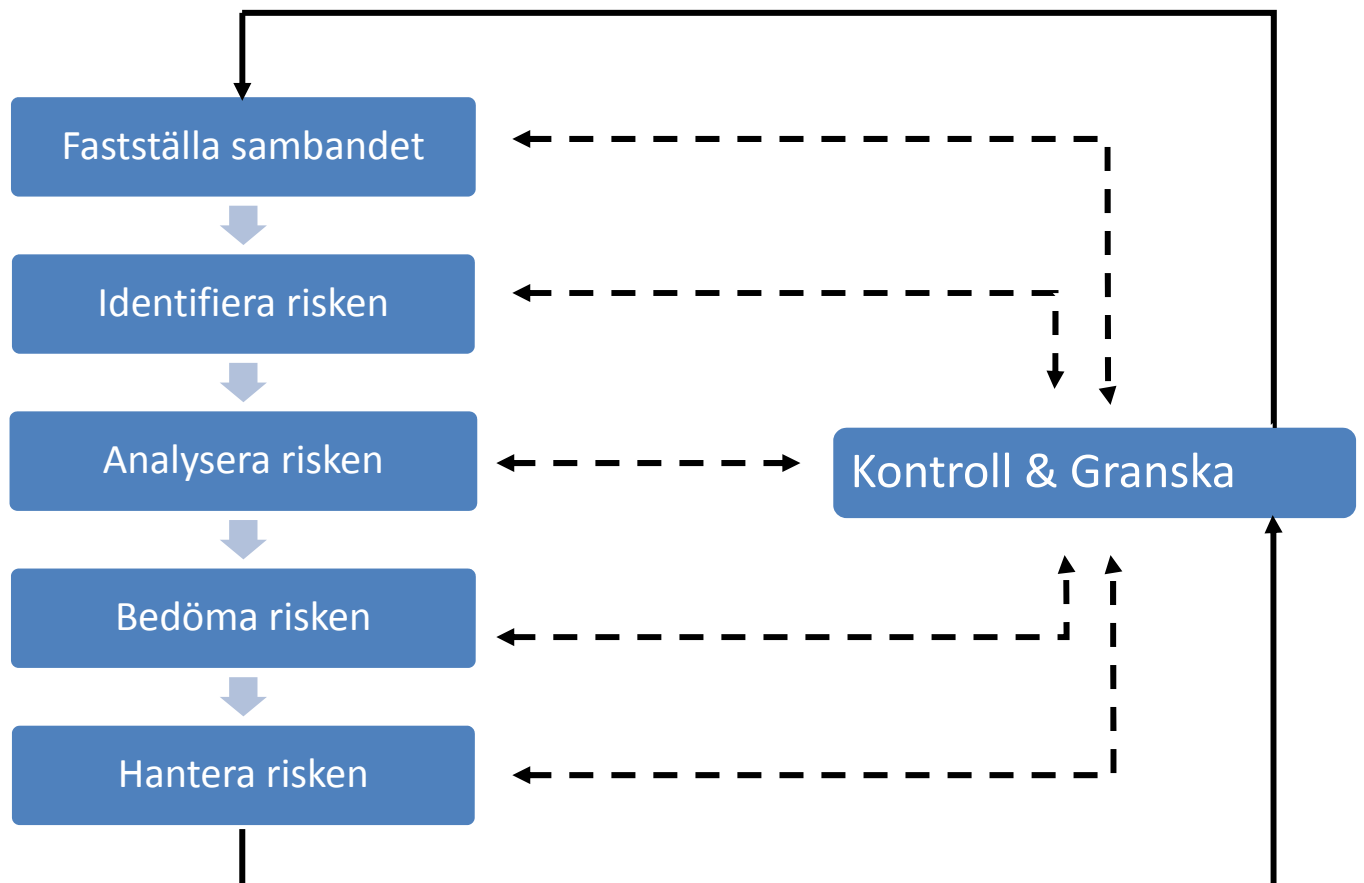
Ingen vet hur ens framtida hälsa ter sig. Lantbruk är ofta mindre företag där ägaren själv är nyckelperson i verksamheten. Ifall lantbrukaren råkar ut för en olycka eller i värsta fall förolyckas kan det leda till förödande konsekvenser för gårdens framtid.

Sammanfattning av ovannämnda riskfaktorer

Riskfaktorerna ovan är de som lantbrukaren möter i sitt företagande enligt Miller *et al.* Beroende på vilken typ av produktion lantbrukaren har kan betydelsen te sig annorlunda. En lantbrukare kan påverkas mycket av en specifik riskfaktor, medan för en annan lantbrukare, vara helt betydelselös. Till exempel kan osäkerhet som rör en arrendator huruvida denne kan få fortsätta att arrendera mark vara obefintlig för en lantbrukare som äger den mark han eller hon brukar. Vilket innebär att varje gård har sina specifika förutsättningar.

2.1.4 Riskhantering

Riskhantering är det praktiska tillvägagångssättet för att hantera risk (Hardaker *et al.*, 1997). Modellen är utformad i fem steg, proceduren är följande; identifiering, analys, bedömning, hantering och kontroll. Oavsett storleken på organisationen är riskhantering en del av att leda företaget. Att kunna hantera risker är att minimera förluster och maximera möjligheter. Det finns inget givet förhållningssätt att helt undvika risker för ett företag eftersom det verkar i en föränderlig värld där förutsättningarna hela tiden ändras. Nedan presenteras en modell som visar processen i ”risk management”.

Figur 2. Modell över riskhanteringsprocessen.

Källa: Hardaker *et al.*, 1997. Egen bearbetning.

Första steget är att fastställa sambandet vilket innebär att iscensätta och identifiera vilka parametrar i en specifik risk som ska hanteras (Hardaker *et al.*, 1997). Det kan handla om strategiska, organisatoriska och/eller riskhanteringsfrågor. Strategiska frågor behandlar frågor kring sambandet mellan organisationen och dess omvärld, samt identifiering av dess styrkor/svagheter. Organisatoriska frågor behandlar frågor kring processen där bland annat mål kommuniceras mellan medarbetare i organisationen. Riskhanteringsfrågor kan vara att prioritera vad som är viktigast, vilken risk har högst prioritet eller att göra en övergripande riskkalkylering.

Steg nummer två är att identifiera den risk som ska hanteras (*Ibid*). Med hjälp av en systematisk process identifieras vilka risker som föreligger och säkerställa att ingen risk

glöms bort. Det viktiga i steg två är att identifiera konsekvenserna av en specifik risk och undersöka vilka effekter den kan få på organisationen.

Risken analysen delas in i två steg: första steget är att fastställa om risken verkligen är sannolik, samt att bedöma de eventuella konsekvenserna av risken (*Ibid*). En enkel analys kan handla om att rangordna risken utifrån dess sannolikhet att inträffa som ”låg sannolikhet” eller ”låg påverkan”. Om risken faller under dessa benämningar behövs ingen mer djupgående analys göras. Men i det fall det kan konstateras att det motsatta gäller erfordras noggranna och systematiska analyser.

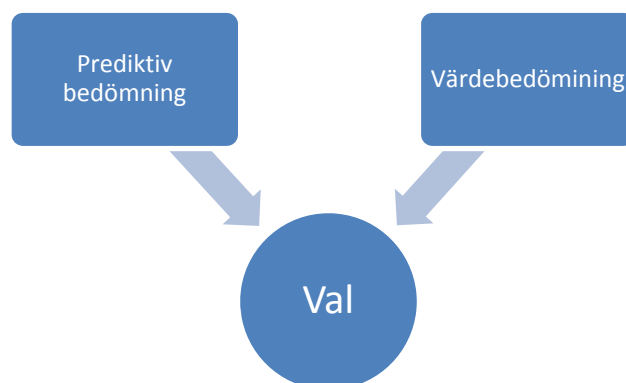
Riskbedömningen pågår kontinuerligt i riskhanteringsprocessen och är kopplad till alla steg (*Ibid*). Riskbedömningens uppgift är att identifiera de risker som inte på ett naturligt sätt lyfts fram med hjälp av riskhanteringsprocessen. En aspekt kan vara att avgöra vad som är acceptabla riskattityder inom- och utanför organisationen.

Riskhantering kan beskrivas som att identifiera olika alternativ till hur en strategisk risk ska hanteras (*Ibid*). När alternativen identifierats väljs den mest tillämpbara för att sedan implementeras. En del risker kan helt och hållet uteslutas. Exempelvis kan en investering som inte lever upp till förväntningar rörande avkastning direkt uteslutas.

Kontroll och granskning av en riskhanteringsplan är självklart, det är en ständigt pågående process som måste underhållas (*Ibid*). Information som har använts i riskhanteringsprocessen blir direkt gammal och måste hela tiden uppdateras. Därför är kontroll och granskning en nödvändig uppföljning.

2.2 Beslutfattarteori

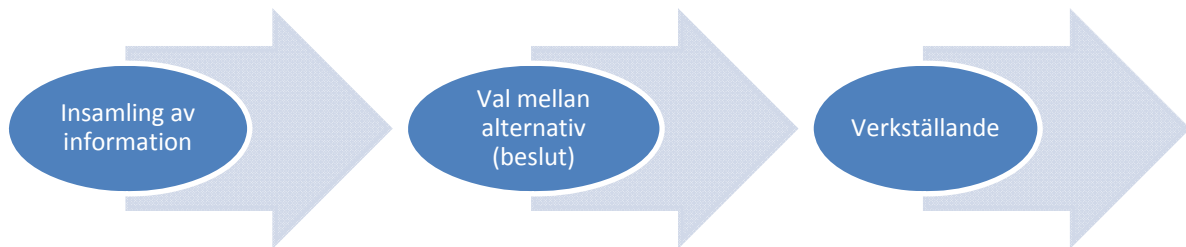
Beslutfattande är ett val mellan olika handlingsalternativ där det bäst lämpade handlingsalternativet inte är självklart (Öhlmer *et al.*, 2000). Valet är en kombination av prediktiv bedömning och värdebedömning. Se Figur 3.

Figur 3. Källa: Öhlmer *et al.*, 2000. Egen bearbetning.

Den prediktiva bedömningen är vad som förväntas att ske i förekommande handlingsalternativ, till exempel vilka förväntningar som finns rörande konsekvenser av ett handlande (Öhlmer *et al.*, 2000). Värdebedömning utvecklar och beskriver preferenserna av de prediktiva konsekvenserna i handlandet, till exempel hur bra eller dåliga konsekvenserna är. Valet (beslutet) uttrycker de kriterier för valmöjligheter utifrån summan av konsekvenserna i respektive handlingsalternativ. Kriterierna grundar sig på syftet från handlingen. Valet kan stå mellan att bespruta en gröda eller inte. I valet rörande att bespruta

grödan är de prediktiva konsekvenserna av besprutning; användning av herbicider, traktor – och maskintimmar, arbetstid samt effekterna på avkastningen. De prediktiva konsekvenserna av att inte bespruta kan resultera i en försämrad avkastning på grödan. Värdebedömningen baseras på kostnaderna för insatsvaror och avkastning, en kalkyl över intäkter och kostnader för respektive alternativ. Valet (beslutet) kan i detta exempel ses som ett val av bästa strategi för lantbrukaren.

Figur 4. Källa: *Jacobsen & Thorsvik, 2008*. Egen bearbetning.

Ett beslut kan också ses som ett slutresultat av en process (Jacobsen & Thorsvik, 2008). En beslutsprocess kan tolkas som en kedja av handlingar eller bedömningar som leder fram till en åtgärd och realisering av ett beslut. Kedjan kan analytiskt betraktas som en beslutsprocess som delas in i tre separata faser, se figur 4.

I en organisation, oavsett storlek, sker det löpande beslut vilka är tätt sammanflätade med handlingar (Jacobsen & Thorsvik, 2008). Beslut är att ta ställning och utvärdera information. Först sker insamling av information som sedan systematiseras för att tolkas och analyseras. I många fall ska informationen även kommuniceras vidare till andra intressenter eller aktörer beroende på organisationens storlek och uppbyggnad. Slutligen sker ett val (beslut) mellan olika alternativ.

Grundantagandet i en beslutsprocess är att alla individer handlar rationellt (*Ibid*). Ett rationellt handlande är detsamma som att handla förnuftigt men i en beslutsprocess har begreppet rationalitet en speciell betydelse. Begreppet anger huruvida en person bör fatta ett beslut då denne står inför ett problem. Genom att handla helt rationellt i en beslutsprocess ställs det därmed också stora krav på individen. Det är en fråga om att beslutsfattaren har tydliga mål, fullständig information om alla tänkbara alternativ och efterföljande konsekvenser, samt en möjlighet att rangordna dessa alternativ för att sedan kunna välja det bästa alternativet. Denna process anses vara omöjlig för människan att genomföra. Eftersom den mänskliga hjärnans förmåga att tillägna sig, behandla och lagra informationen för framtida bruk anses vara förhållandevis begränsad. Problemet är inte bristen på information utan att människan samlar mer information än han/hon har kapacitet att behandla.

Beslutsanalysen är den metodik som har utvecklats och som ständigt fortsätter att utvecklas för att försöka att rationalisera valen (besluten) i en osäker värld (Hardaker *et al.*, 1997). De flesta av den här sortens metoder grundas på ett antagande om att ett beslut av riskkaraktär kan förbättras. Beroende på vilken form av beslut samt antalet möjliga beslutsalternativ kan analysen te sig annorlunda från fall till fall. Ifall det handlar om ett betydande antal alternativ kan matematiska metoder vara till hjälp. Om antalet alternativ är få är det lättare att fatta ett rationellt beslut.

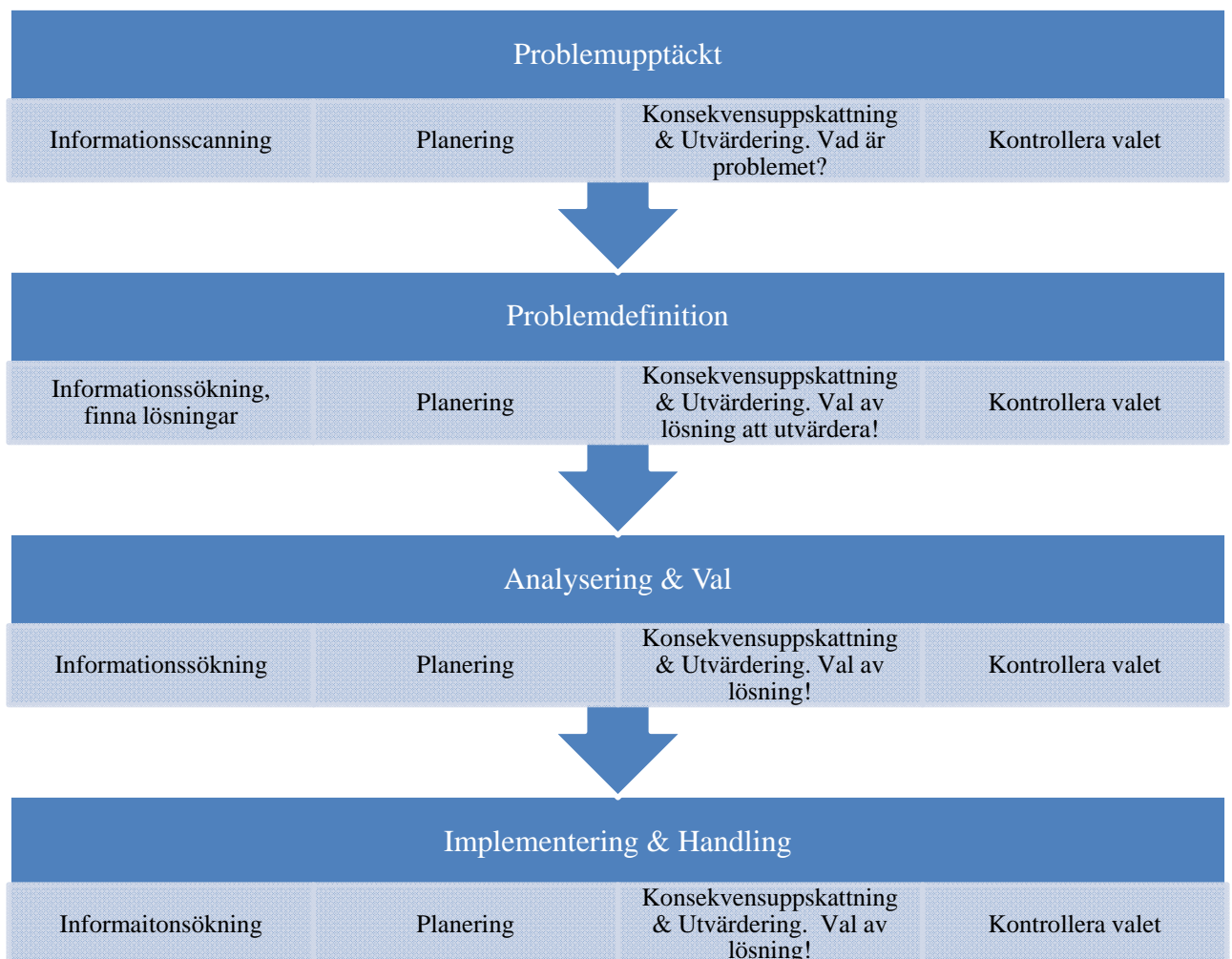
Forskning visar att beslutsfattarprocessen kan liknas vid en serie av linjära steg (Öhlmer *et al.*, 2000). Forskning på 1960-talet visade att denna process bestod av sex steg;

problemdefinition, observation, analys, beslut, handling och ansvarstagande. Senare forskning visade att denna process inte alls var linjär utan visade att beslutsprocessen bestod av flera små delbeslut och skulle snarare liknas vid en cyklisk än en linjär process.

Öhlmer *et al.* studerade problemlösning och beslutsfattande bland svenska lantbrukare under 1990-talet (*Ibid*). Observationer från denna fallstudie visade att beslutsfattarprocessen kunde delas in i fem huvudsteg.

1. Lantbrukare uppdaterar kontinuerligt sin problemuppfattning, idéer till lösningar, planer och förväntningar rörande ny information.
2. Lantbrukare har ofta en kvalitativ inställning när de utformar sina förväntningar inför de konsekvenser som uppkommer. Exempelvis, om priset sjunker så kommer mina intäkter minska.
3. I de flesta fall föredrar lantbrukare att ta ett ”snabbt och enkelt” beslut istället för att utvärdera och detaljutforma ett beslut. Utvärdering och analysering av ett beslut användes däremot i större utsträckning när till exempel större investeringar skulle genomföras.
4. Lantbrukare föredrar att samla in information samt att undvika risk genom att göra små tester och stegvis implementering.
5. Genom implementeringen kontrollerar lantbrukarna kontinuerligt sina förväntade antaganden vilka formar slutresultatet.

I figur 5 har med utgångspunkt från 1-5 ovan fyra faser i beslutsprocessen identifierats.

Figur 5. Källa: Öhlmer *et al.*, 2000. Egen bearbetning.

Forskning visar att det inte är självklart att företagsledare följer exakt ovannämnda modell i varje beslut de står inför (Öhlmer *et al.*, 2000). En del företagsledare väljer att använda sig av en mer konservativ modell som går ut på "safety-first" (Hardaker *et al.*, 1997). Vilket innebär att fokus ligger på att minimera risken för dåliga utfall. Men denna mera konservativa synvinkel saknar stöd när beslutsanalysen studeras under längre tid.

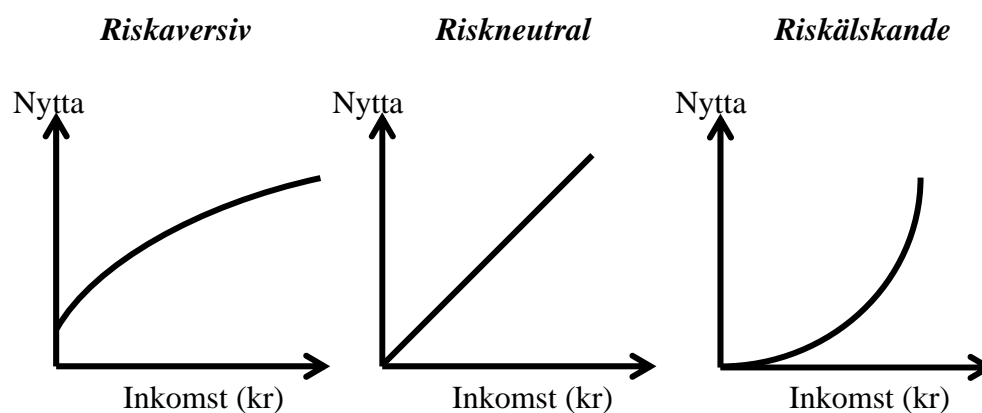
Beslutsfattande kan med andra ord beskrivas som en flerstegsmodell där varje steg i beslutsprocessen följs upp med ett nytt steg fram tills att beslutet är fattat och implementerat. Denna modell kan i praktiken vara mer eller mindre tydlig beroende på vilken omfattning beslutet handlar om. Däremot ett beslut av större dignitet kan med stor sannolikhet te sig utifrån ovannämnda modell.

2.3 Förväntad nyttoteori

Allting av värde kan inte mätas i pengar (Öhlmer *et al.*, 2000). Värdet handlar om vad människor erhåller för nytta. Nyttan kan definieras genom begreppet välmående. Förväntad nytta kan aldrig fastställas utan att känna till investerarens riskpreferenser, vilka också

benämns investerarens riskbenägenhet (Barry *et al.*, 2000). Den förväntade nyttan är det utbyte som erhålls mellan förväntad vinst i förhållande till den risk som alternativen innebär.

Skillnader finns mellan individer beträffande deras benägenhet att ta risker (Pindyck *et al.*, 2005). Individer delas in i tre riskgrupper; riskaversiva, riskälskande och riskneutrala. En riskaversiv individ föredrar en viss inkomst framför en riskabel inkomst med samma förväntade värde. Riskaversion är den vanligaste inställningen till risk bland individer. Exempel på att människor är riskaversiva är att många har livförsäkring, hälsoförsäkring, bilförsäkring men också arbeten med relativt stabila löner. En riskneutral individ är indifferent mellan en viss inkomst och en osäker inkomst med samma förväntade värde. Medan en riskälskande föredrar en osäker inkomst före en säker, även om det förväntade värdet för den osäkra inkomsten är lägre än den givna inkomsten.

Figur 6. Källa: Hardaker *et al.*, 1997. Egen bearbetning.

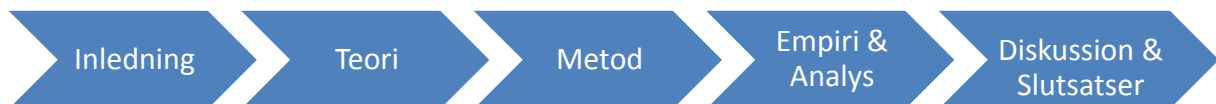
En beslutsfattarens riskattityd i en specifik situation återspeglas i dennes nyttofunktion (Öhlmer *et al.*, 2000). Definition av en individs riskattityd kan göras genom att analysera formen av nyttofunktionen. Nyttan anges i relation till välmående, alternativt någon form av monetärt utfall. Nyttfunktionen är konkav, linjär eller konvex eller en kombination. Den konkava nyttofunktionen innebär minskad marginalnytta och en sådan individ är riskaversiv. En linjär nyttofunktion innebär konstant marginalnytta vilket innebär att individen är indifferent till risk, det vill säga riskneutral. Den konvexa nyttofunktionen innebär ökad marginalnytta vilket innebär att individen är riskälskande.

Det faktum att en individ förhåller sig till samma riskattityd i alla beslut är högst osannolikt (*Ibid*). Individer kan i en del beslut förespråka högt risktagande när det handlar om ett mindre finansiellt omfattande beslut, medan i en motsatt situation där det kan bli fråga om mer betydande ekonomiska konsekvenser är denne mer riskavers. Generellt sett är individer mer riskaversiva när beslutet är av större dignitet. Om valet står mellan två handlingar med samma monetära utfall väljer den riskaversiva beslutsfattaren den handling som ger minsta spridning i inkomst. Med andra ord värderar denne risken att förlora en specifik summa högre än möjligheten att vinna samma summa. En individs riskattityd förändras över tiden. Exempelvis kan faktorer som var i livscykeln individen befinner sig samt dennes ekonomiska situation spela stor roll.

3. Metod

I kapitel 3 presenteras en kort disposition över arbetet samt val av metod.

3.1 Disposition

Figur 7. Uppsatsens disposition

I figur 7 visas en översikt av studiens disposition. Kapitel 1 innehåller en kort bakgrundsbeskrivning följt av problem och beskrivning av risk. Därefter följer syfte och avgränsningar. I kapitel 2 behandlas de teorier som ligger till grund för denna studie. I kapitel 3 presenteras en översikt av uppsatsen samt arbetets metodbeskrivning. I kapitel 4 analyseras studiens empiri utifrån dess teorier. Studien avslutas i kapitel 5 där diskussion och slutsatser presenteras.

3.2 Metodval

Att använda sig av rätt metod är en viktig del av vetenskapen (Ejvegård, 1996). Varje metod kan modifieras på olika sätt för att anpassas till olika sammanhang. Eftersom syftet med denna uppsats är att studera vilka metoder lantbrukare använder sig av för att möta olika risker är fallstudien en lämplig metod. Alternativet är att genomföra enkätundersökningar men för att få en djupare insikt i hur en lantbrukare resonerar, vilket är önskvärt, är den metoden ej lämplig i denna uppsats. Genom att använda sig av en fallstudie är det möjligt att både utveckla och pröva en teori (Merriam, 1994). I denna uppsats tillämpas beslutsfattarteori och den förväntade nyttoteorin för att studera hur ett lantbruksföretag hanterar risk och osäkerhet. Informationsunderlaget kan inhämtas kvantitativt men också kvalitativt. I denna studie genomförs kvalitativa intervjuer med 10 lantbrukare. I en kvalitativ forskningsintervju produceras kunskapen socialt i ett samspel mellan intervjuare och intervjuperson (Kvale *et al.*, 2010). Kvalitativa intervjuer utmärks även av att frågorna som ställs är enkla och raka men att svaren ofta är komplexa och innehållsrika (Trost, 2010). Det är studiens syfte som ska avgöra valet av metod. Uppsatsens syfte är, som tidigare nämnts att i huvudsak kartlägga och undersöka riskfaktorer samt metodval hos lantbrukare. Valet av att använda kvalitativa intervjuer beror på att frågorna som rör uppsatsens syfte ej är av karaktären ja/nej frågor, då informationen förmedlas i dialog mellan intervjuare och intervjuperson. Nackdelen med detta sätt är att det är upp till intervjuaren att tolka informationen. Fördelen, å andra sidan, är att det blir lättare att föra en diskussion kring nämnda riskfaktorer vilket ger ett större utbyte, samt att eventuella aspekter som intervjupersonerna har ej undgås. Utgångspunkt för intervjuerna är att föra en diskussion om tidigare nämnda risker och osäkerheter. Målsättningen för djupintervjun är att den ska vara öppen för diskussion för att låta lantbrukaren komma till tals med vad denne anser vara viktigast utifrån nämnda risker och osäkerheter.

Den etiska aspekten är viktig när intervjuer genomförs (*Ibid*). Det är väldigt viktigt att värna om intervjupersonernas integritet och sin värdighet. Tystnadsplikt och konfidentialitet är självskrivna. Vid redovisningen av det empiriska materialet är det viktigt att den intervjuades integritet respekteras. Genom att aidentifiera en del uppgifter om den intervjuade skapas förutsättningar för anonymitet. Då "lantbrukssverige" är en relativt liten skara människor är det i högsta grad väsentligt att beakta anonymiteten.

3.3 Val av lantbrukare

I studien ingår 10 kvalitativa intervjuer med lantbrukare som är lokaliserade i den södra delen av Sverige. I urvalsfasen är utgångspunkten att skapa en homogen grupp individer, vilket innebär till exempel att lantbrukarna ska ha olika förutsättningar samtidigt som det ska finnas en heterogenitet i form av exempelvis geografiska förutsättningar. För att få ett opartiskt urval kontaktades Erik Hartman (VD) på Foder & Spannmål för att få vidare kontakter med lämpliga spannmålsföretag. Dessa spannmålsföretag förmedlade därefter kontaktinformation med lantbrukare i respektive geografiskt område. Ett ytterligare kriterium är att lantbrukaren ska bruka minst 100 hektar mark, detta kriterium används för att undvika så kallade hobbyjordbruk. Varför urvalet endast utgörs av manliga lantbrukare kan å ena sidan te sig utifrån en slump då spannmålsföretagen fick välja fritt. Å andra sidan är majoriteten av Sveriges lantbrukare män, antalet kvinnliga företagare inom kategorin enskilda företag med växtodlingsinriktning är 1931 år 2010 (SJV, 2011). Antalet manliga företagare på enskilda företag med växtodlingsinriktning är 16 175 år 2010, vilket innebär att endast 10,6 % är kvinnliga företagare.

4 Empiri & analys

I kapitel 4 studeras den insamlade empirin och presenterats i enlighet med de teorier som ligger till grund för studien.

4.1 Fallgårdar

I denna uppsats har 10 lantbrukare intervjuats för att undersöka vilka metoder de använder sig av för att möta ett antal olika risker. Varje gård brukar mer än 100 hektar. Fallgårdarna är lokaliserade i de större odlingsområdena i Sverige, det vill säga Götalands södra slättbygder (Gss), Götalands norra slättbygder (Gns) och Svelands slättbygder (Ss). Nedan presenteras lantbrukarna.

Lantbrukare 1

Gården är lokaliserad i Gns. Lantbrukaren är i 45-årsåldern. Han har en lantmästarexamen och har varit aktiv lantbrukare i 21 år. Gården är >600 hektar, varav 35 % av arealen är arrenderad mark. På gården bedrivs spannmålsproduktion, i huvudsak spannmål och oljeväxter. Grisproduktionen står för största delen av omsättningen i företaget. Skogsbruk och hyreshusverksamhet är andra verksamhetsgrenar. Gården har egen torkanläggning och har en lagringskapacitet på ca 5000 ton, vilket ger möjligheten att lagra hela skörden.

Lantbrukare 2

Gården är lokaliserad i Ss. Lantbrukaren är i 40-årsåldern och har varit aktiv lantbrukare i så gott som hela sitt liv. Han har haft huvudansvaret för gården i 16 år. Gården är <200 hektar, varav ca 65 % är arrenderad mark. På gården bedrivs spannmål- och grisproduktion. Gården har möjlighet att torka och lagra hela skörden. Lantbrukaren arbetar även utanför gården.

Lantbrukare 3

Gården är lokaliserad i Gss. Lantbrukaren är i 50-årsåldern och har en driftsledarexamen. Han har varit aktiv lantbrukare i 20 år men haft huvudansvaret i 4 år. Gården är > 300 hektar varav 85 % är arrenderad mark. Spannmål odlas i huvudsak men grisproduktionen står för den största omsättningen i företaget. Det finns torkanläggning och möjlighet att lagra 1500 ton, vilket innebär att gården har möjlighet att lagra hela skörden.

Lantbrukare 4

Gården är lokaliserad i Gns. Lantbrukaren är i 40-årsåldern och varit aktiv lantbrukare i nio år. Han har en lantmästarexamen men även en dataingenjörsexamen. Gården är > 600 hektar, varav 70 % är arrenderad mark. Spannmål odlas i huvudsak men även oljeväxter odlas. Gården har torkanläggning och möjlighet att lagra ca 90 % av skörden. Lantbrukaren har arbetat i näringslivet tidigare.

Lantbrukare 5

Gården är lokaliserad i Ss. Lantbrukaren är i 55-årsåldern och har varit aktiv lantbrukare i 23 år. Han har en agronomexamen inom ekonomi. Gården är <200 hektar varav 35 % är arrenderad mark. Lantbrukaren driver tillsammans med tre andra lantbrukare ett gemensamt bolag som brukar 400 hektar. Det odlas både spannmål och oljeväxter. Bolaget hyr en större torkanläggning där hela skörden kan lagras. Utöver jordbruket odlar lantbrukaren ca 80 hektar energiskog och hyr även ut stallplatser för hästar.

Lantbrukare 6

Gården är lokaliserad i Gns. Lantbrukaren är i 50-årsåldern och har varit aktiv lantbrukare på gården i 30 år. Han har en lantmästarexamen. Gården är >200 hektar, varav 5 % är arrenderad mark. På gården odlas i huvudsak spannmål. Utsädesodling är en del av inriktningen. Gården har torkanläggning och har möjlighet att lagra 1200 ton, vilket omfattar hela skörden. Lantbrukaren har även styrelseuppdrag utanför gården.

Lantbrukare 7

Gården är lokaliserad i Gns. Lantbrukaren är 50-årsåldern och har varit aktiv lantbrukare i 20 år. Han har en lantmästarexamen. Gården är <300 hektar varav 35 % är arrenderad mark. I huvudsak odlas spannmål men även en liten del vall odlas. Gården har torkanläggning och en lagringskapacitet på 1500 ton vilket motsvarar hela skörden.

Lantbrukare 8

Gården är lokaliserad i Gss. Lantbrukaren är i 35-årsåldern och har varit aktiv lantbrukare i sex år. Han har en lantmästarexamen. Gården är >200 hektar varav 75 % är arrenderad mark. I huvudsak odlas spannmål men även oljeväxter odlas. Torkanläggning finns med en lagringskapacitet på ca 700 ton vilket motsvara 60 % av genomsnittsskörden. Lantbrukaren kapar och säljer ved vid sidan av jordbruket.

Lantbrukare 9

Gården är lokaliserad i Gss. Lantbrukaren är i 35-årsålder och varit aktiv lantbrukare i åtta år. Han har en agronomexamen i mark & växt vetenskap. Gården är > 300 hektar, varav ca 25 % är arrenderad mark. Lantbrukaren odlar i huvudsak spannmål, men också oljeväxter, potatis och sockerbetor. Det finns torkanläggning på gården med en lagringskapacitet på 1150 ton, vilket är ca 90 % av genomsnittsskörden. Lantbrukaren arbetar även till viss del som konsult utanför gården.

Lantbrukare 10

Gården är lokaliserad i Gss. Lantbrukaren är i 50-årsåldern och varit aktiv lantbrukare i ca 20 år. Han har en lantmästarexamen. Gården är <300 hektar, där all mark är arrenderad. Lantbrukaren odlar spannmål och oljeväxter. Lantbrukaren har varken torkanläggning eller möjlighet till lagring. Lantbrukaren bedriver även maskinstationsverksamhet.

Tabell 2: Tabell över lantbrukarna.

	Lokaliser.	Ålder	Antal verksamma år	Utbildning	Brukad areal
Lantb. 1	Gns.	45 år	21 år	Lantmästare	> 600 ha
Lantb. 2	Ss.	40 år	>20 år	Nej	< 200 ha
Lantb. 3	Gss.	50 år	20 år	Driftledare	> 300 ha
Lantb. 4	Gns.	40 år	9 år	Dataingenjör/Lantmästare	> 600 ha
Lantb. 5	Ss.	55 år	23 år	Ekonomagronom	< 200 ha
Lantb. 6	Gns.	50 år	30 år	Lantmästare	> 200 ha
Lantb. 7	Gns.	50 år	20 år	Lantmästare	< 300 ha
Lantb. 8	Gss.	35 år	6 år	Lantmästare	> 200 ha
Lantb. 9	Gss.	35 år	8 år	Mark & Växtagronom	> 300 ha
Lantb.10	Gss.	50 år	20 år	Lantmästare	< 300 ha

Tabell över lantbrukarna.

Tabellen ovan är en sammanfattning över de lantbrukare som har intervjuats. Vilket framgår av tabellen är de flesta lantbrukarna i medelåldern, har god erfarenhet och är välutbildade.

4.2 Analys

Nedan presenteras de olika risker som har undersökts i uppsatsen. Under varje risk presenteras en analys där givna teorier kopplas samman med empirin.

4.2.1 Produktionsrisk

Produktionsrisken anses vara den mest påtagliga risken för de flesta lantbrukarna. Det är en risk de kan påverka till viss del men långt ifrån helt. Alla lantbrukare visade sig ha en väl utarbetad växtodlingsplan. Med en god växtföljd ökar lantbrukarna chansen att få en högre avkastning på grödan, den förväntade nyttan anses därmed öka. Detta är ett exempel på hur den förväntade nyttoteorin fungerar i verkligheten. En lantbrukare förväntar sig en viss avkastning på grödan, för att uppnå den måste lantbrukaren skapa de rätta förutsättningarna. Genom att variera växtföljden minskar lantbrukaren risken att grödan ska drabbas av sjukdomar som finns kvar i växtresterna. Med andra ord kan de lantbrukare som är noga med växtföljden anses vara riskaversiva.

De lantbrukare som är lokaliserade, synnerhet i Västergötland och Halland, har upplevt två extremt nederbördsrika höstar där det har varit besvärligt att bärga skörden. Dessa lantbrukare känner ett behov av att ha en viss överkapacitet på sina skördetröskor. De upplever att drygt 200 trösktimmar per år kan vara lite väl optimistisk tilltaget och kommer att eftersträva att klara en given areal under 200 timmar för att ha viss marginal för nederbördsrika år. Även att utrusta skördetröskan med bandställ anses vara intressant för ökad bärighet på våta fält.

Utifrån beslutsfattarteorin beskrivs beslutsprocessen i följande fyra steg:

1. Lantbrukaren upptäcker han har svårt att hinna tröska sina grödor (problemupptäckt).

2. Problemet definieras genom att han konstaterar att alltför många skördetimmar krävs (problemdefinition).
3. Lantbrukaren analyserar och funderar på vilka åtgärder han kan vidta för att undanröja problemet (analys & val).
4. Lantbrukaren finner en lösning att han måste öka skördekapaciteten för att minska antalet skördetimmar till under 200 timmar. Han investerar då i en större skördetröska (implementering & handling).

Ovanstående exempel visar tydligt hur lantbrukaren agerar och resonerar utifrån beslutsteorin. En viktig aspekt är att många av de beslut en lantbrukare fattar kräver mer eller mindre ekonomiska resurser. En investering i en ny och större skördetröska kan vara det bästa beslutet men det kräver också mycket kapital. Precis som i allt företagande finns det en prioriteringsordning rörande vilken investering som är viktigast. En del år är lönsamheten inte heller tillräckligt god för att göra större investeringar.

De lantbrukare som är verksamma i södra Sverige (Gss) möter ett något högre sjukdomstryck på grödorna än lantbrukare i Mellansverige. Det beror bland annat på att vintrarna i södra Sverige i regel är mildare samt att det blåser kraftigare. Detta innebär att de använder växtskyddsmedel i större utsträckning. Samtidigt har de möjlighet att odla fler avbrottsgrödor som till exempel sockerbetor, vilket tenderar att minska produktionsrisken.

Tillämpningen av minimerad jordbearbetning varierar beroende på gårdsspecifika förhållanden. Ingen lantbrukare i studien tillämpar konsekvent minimerad jordbearbetning. En tendens visade dock att ju större areal som odlas desto större är användningen av plöjningsfria system. Men de senaste årens regn har också påverkat valet av att använda plogen för en säker etablering av grödan.

4.2.2 Skaderisk

Skaderisk anses vara den risk som kan orsaka den mest omfattande ekonomiska förlusten, i synnerhet för de lantbrukare som är animalieproducenter. Alla lantbrukare har försäkringar som täcker till exempel brand, storm och stöld. Lantbrukarna anser att inte vara försäkrad mot dessa skador inte ens är ett alternativ, av den anledningen att det skulle bli allt för kostsamt för lantbrukaren att själv behöva stå för eventuella kostnader som skulle uppstå. De lantbrukare som har animalieproduktion är även anslutna till frivilliga salmonellaprogrammet. Salmonellautbrott anses vara ett av de vanligaste smittutbrotten som kan drabba djurproducenter.

Utifrån den förväntade nyttoteorin uppfattas samtliga intervjuade lantbrukare ha ett riskaversivt beteende gentemot skaderisken. Genom att inte vara försäkrad mot potentiella förluster som olika typer av skador kan ge upphov till innebär en stor risk, vilket bör kunna förklara lantbrukarnas riskaversiva attityder.

4.2.3 Teknologisk risk

Majoriteten av de intervjuade lantbrukarna är mer eller mindre intresserade av ny teknik. Även om det finns ett stort intresse för ny teknik upplever många att det måste finnas ett

ekonomiskt incitament att införskaffa denna teknik. Ny teknik kan vara kostsam och det kan vara svårt att finna en positiv kalkyl för investeringen. En fråga som rör ny teknik är införande av så kallade ”fasta körspår”. Tekniken innebär kortfattat att med hjälp av GPS köra i exakt samma körspår på fältet år efter år oavsett vilket maskin eller redskap som används. För att tekniken ska vara möjlig krävs att maskinparken har en enhetlig arbetsbredd som harmonierar. Incitamentet till denna teknik är att minska markpackningen för speciellt packningsbenägna jordar, såsom styva leror. En lantbrukare i Gns. planerar att införskaffa denna teknik på grund av ovannämnd anledning. Eftersom tekniken kräver en tillämpbar maskinpark krävs ett antal år att implementera systemet då investeringar i nya maskiner kräver stort kapital.

Utifrån beslutsteorin visar detta hur den enskilda lantbrukaren resonerar kring frågan angående fasta körspår. Nedan presenteras steg för steg hur denne fattar beslutet.

1. **Problemupptäckt**, lantbrukaren upplever att han får för stora packningsskador på jordarna, förorsakade av alltför tunga maskiner. Lantbrukaren börjar söka information hur denne kan minska skadorna. Han inser att konsekvenserna av att fortsätta packa jordarna resulterar i lägre skördar med inkomstbortfall som följd.
2. **Problemdefinition**: lantbrukaren fastställer att han har packningsskador och måste finna lösning på hur han kan få bukt med dem. Han observerar ett antal alternativ som kan tänkas vara av intresse att utvärdera närmare, till exempel fasta körspår med hjälp av GPS. Han inser att konsekvenserna av denna teknik innebär nyinvesteringar i form av nya redskap.
3. **Analys & val**. Efter en mer omfattande analys av den föreslagna tekniken finner lantbrukaren att fasta körspår torde vara den bästa lösningen och bestämmer sig för att fatta beslut.
4. **Implementering & handling**: lantbrukaren har beslutat att införa fasta körspår och börjar implementera detta system. Då detta system är kostsamt kan implementeringstiden i detta fall röra sig om i uppskattningsvis cirka fem år.

Under hela den ovannämnda beslutsprocessen utvärderar lantbrukaren valet genom att ständigt söka ny information för att finna en eventuell än mer optimal lösning av problemet.

En generell skillnad mellan lantbrukarna i denna studie är inställningen till huruvida det är nödvändigt att ha en väldigt ny maskinpark. En del lantbrukare anser att det är bättre att ha några år gamla maskiner där tekniken är beprövad, medan andra lantbrukare gärna vill ha en så ny maskinpark som möjligt. Skillnaden kan bero på flera anledningar, inte enbart lantbrukarens enskilda inställning. Användning av den senaste tekniken är kostsam och det måste finnas underlag i företaget för att investera i denna teknik. Även möjligheter, kunskap samt intresse att reparera maskiner är faktorer som påverkar valet av ny teknik, jämfört med äldre. Utifrån den förväntade nyttoteorin kan respektive lantbrukare både ses som riskaversiv eller riskälskande. En lantbrukare som är av uppfattningen att det är bättre med en äldre maskinpark med beprövad teknik är riskaversiv i det hänseendet att ny teknik kan kännetecknas av driftstörningar i början innan tillverkaren har fått bukt med eventuella ”barnsjukdomar”. Å andra sidan är en lantbrukare som förespråkar äldre maskiner även riskälskande då äldre maskiner ofta dras med driftstörningar. Samma resonemang kan tillämpas hos en lantbrukare som förespråkar en ny maskinpark fast denne ser riskerna utifrån

ett annat perspektiv. Denna lantbrukare uppfattar att gamla maskiner dras med driftstörningar och då kännetecknas lantbrukaren av ett riskälskande beteende. Om lantbrukaren uppfattar att nya maskiner är driftsäkrare då kännetecknas lantbrukarens av ett riskaversivt beteende.

4.2.4 Osäkerhet som uppstår på grund av andra individers, företags och institutioners agerande.

Den risk och osäkerhet som uppstår till följd av andra företags eller personers agerande kan variera avsevärt mellan lantbrukare. Denna risk är till stor del beroende på respektive lantbrukares förutsättningar. Om till exempel en lantbrukare arrenderar en stor del av åkerarealen är han troligen beroende av att få förlängning av arrendet även efter att arrendetiden har gått ut. Investeringar inom lantbruk är ofta kapitalkrävande och kräver ett bra avskrivningsunderlag. Dessa investeringar kräver även ofta lång avskrivningstid vilket innebär att lantbrukaren är beroende av trygga arrendekontrakt.

Denna risk synes vara den mesta uppenbara skillnaden mellan de lantbrukare som intervjuades. I synnerhet en lantbrukare som endast har ett ettårigt arrendekontrakt. Jordägaren upplever en viss rädsla för längre kontrakt då arrendatorn i så fall får ett så kallat besittningsskydd. Lantbrukaren har inget val i detta fall men anser att han har en så pass god relation till jordägaren att han inte ser det som ett stort hinder för vidare utveckling av företaget.

Utifrån den förväntade nyttoteorins perspektiv kan den lantbrukare som arrenderar sin mark uppfattas som mer riskälskande än den som äger sin jord. Detta är troligtvis inte en korrekt beskrivning då många lantbrukare arrenderar jord eftersom det är kapitalkrävande att investera i egen jord samt i en del fall mindre lönsamt utifrån ett företagsekonomiskt perspektiv. Kontraktperiodens längd kan förklara hur riskaversiv eller riskälskande en arrendator är. En mer riskaversiv arrendator torde vilja ha en längre arrendeperiod än ett år, kanske femårskontrakt. Ettårskontrakt innebär en betydligt större osäkerhet för den enskilda arrendatorn i jämförelse med ett femårskontrakt.

Den politiska risken uppfattas inte direkt som ett stort hot då den enskilda lantbrukaren inte direkt kan påverka den. Politiska beslut upplevs som något lantbrukarna inte kan värja sig mot. Det de kan göra är att försöka följa med den politiska debatten och vara så väl förberedd som möjligt när det stiftas en ny lag som kan påverka lantbrukarens verksamhet.

4.2.5 Juridisk osäkerhet

Den juridiska osäkerheten uppfattades mest påtaglig när det rörde sig om frågor med anknytning till diverse olika tillståndsprövningar. Att lantbrukare i olika fall behöver söka tillstånd kan bero på flera faktorer. Till exempel en lantbrukare som ska utöka eller bygga nytt djurstall behöver tillstånd från kommun och/eller länsstyrelse beroende på storlek. Denna tillståndsprövning uppfattades dels besvärlig dels tidskrävande. I en del fall har lantbrukare varit tvungna att överklaga beslut som fattats av myndighet för att till slut få tillstånd, men det har även förekommit fall där lantbrukaren har förlorat och hindrats från att utveckla företaget. Att myndigheter uppfattas byråkratiska var den samlade uppfattningen från lantbrukarna.

4.2.6 Personell osäkerhet – sjukdom, skada och dödsfall

Den personella osäkerheten är ofta ett faktum först när något har inträffat. Alla människor blir sjuka eller skadar sig någon gång. Lantbruket är en av de mer riskfyllda näringarna borde denna risk vara mer uppenbar än vad den faktiskt är. Ofta är lantbruksföretag små organisationer och lantbrukaren själv har en nyckelbefattning att det är nästan omöjligt att ersätta denne. Många av lantbrukarna upplever att det vore önskvärt med mer ledig tid för familj och vänner, men att det är svårt att realisera. De upplever ofta att det är en hög arbetsbelastning även om de finner yrket väldigt stimulerande. De lantbrukare som har anställda upplever problematik med att finna kompetent personal till djurproduktionen.

En lantbrukare uttryckte sig: *”om personalen ringer klockan 0800 en lördagmorgon och säger att utgödslingen har gått sönder är det bara att åka ner och försöka åtgärda problemet när alternativet är att ta ut en servicetekniker och man vet att faktura börjar på 15000 kr”*.

Ett sådant uttal betyder att det är svårt att ersätta en nyckelperson inom lantbruket. Det kan återkopplas med den förväntade nyttoteorin, vilken nytta vill lantbrukaren uppnå? Utifrån ovanstående citat vet lantbrukaren att det är kostsamt att ta in extern hjälp för att avvärja problemet med utgödslingen och löste problemet hellre själv. Han anser att han får högre nytta av att göra det själv genom att han sparar en betydande summa pengar. Samtidigt som han vet att reparationen och arbetet blir rätt utfört. Sannolikheten för ett gott jobb i den meningen är lantbrukaren riskaversiv, han vet vad och hur arbetet ska göras. Risken med att ta in extern hjälp är att det kan bli fel och betydligt dyrare.

4.2.7 Sammanfattning

Utifrån analysen i denna studie framkommer det att många lantbrukare har liknande sätt att hantera risk och osäkerhet. Även ifall de har olika förutsättningar och olika åsikter i en del aspekter är deras resonemang och handlingsplaner relativt lika.

5 Diskussion & slutsatser

I diskussion kommer angivna riskrelaterade faktorer att diskuteras utifrån den analys som har gjorts. Därefter följer uppsatsens slutsats

5.1 Diskussion

Diskussionen behandlar respektive riskrelaterad faktor.

Produktionsrisk

Den risk som lantbrukarna uppfattar som mest betydande är produktionsrisken. I denna studie är det denna risk som lantbrukarna arbetar mest medvetet för att reducera. En trolig förklaring är att lantbrukarna är mest fokuserade på produktionen i företaget. Det kan förefalla vara naturligt eftersom det är trots allt därifrån intäkterna kommer. Det är även lätt att med den fokuseringen på produktionen se de riskerna som mest konkreta. Jordbruk är till stor del väderberoende, den risken är svår att påverka. Det rör sig snarare om att finna lösningar och strategier för att anpassa sig till ett allt mer nyckfullt klimat. Med hjälp av att ha överkapacitet i form av en större maskinpark som kan utföra sysslorna på kortare tid som kanske kan vara en strategi för att hantera klimatproblemet.

Skaderisk

Skaderisken uppfattas inte särskilt påtaglig. En förklaring är att samtliga av de intervjuade lantbrukarna är försäkrade. En försäkring uppfattas som en trygghet. Det kan tolkas som att så länge som de inte drabbades av någon skada föreligger det heller ingen större risk. För de lantbrukare som bedriver animalieproduktion framkommer det i studien att medvetenheten om skaderisk är större. Detta kan bero på att en stor del av att deras verksamhet är känslig för störningar i form av exempelvis ett smittutbrott. Efter ett smittutbrott tar återhämtningen lång tid och de ekonomiska konsekvenserna är ofta stora. Trots att lantbrukaren är försäkrad mot detta blir det ofta stor påfrestning på ekonomin.

Teknologisk risk

Den teknologiska risken som lantbrukarna uppfattar kan stämma väl överrens med individens attityd eller personliga inställning till ny teknik. Inställningen till ny teknik kan bero på hur teknikintresserad personen är. Ju mer intresserad att anamma ny teknik man är, desto mindre är sannolikheten att samma person ser risker med ny teknik. En del lantbrukare uttrycker orsaken till att de hellre förespråkar äldre teknik kan vara att det inte finns de förutsättningar för att ha den senaste tekniken då den är kapitalkrävande. Ifall lantbrukare samarbetar i större utsträckning skapar det förutsättningar att investera i nyare och mer avancerad teknik (Larsén, 2008). Denna forskning visar att det skapas större förutsättningar till att investera i nyare teknik ifall lantbrukare samarbetar, men många väljer att ändå inte samarbeta av olika skäl. Det kan finnas önskan hos många lantbrukare att ha den senaste tekniken men underlaget och de ekonomiska förutsättningarna kan hindra dem att investera i det. En annan aspekt är att det kan finnas någon form av grupptrösk från grannar och kollegor att anamma ny teknik. Andra orsaker kan vara den personliga inställningen och möjligheter att reparera äldre maskiner jämfört med att investera i nya maskiner. Det finns ett ordspråk som säger: antingen renoverar man, eller så amorterar man. Vilket alternativ som är lämpligast är i allra högsta grad individuellt, vilket slutresultat som är bäst är svårt att avgöra.

Osäkerhet som uppkommer på grund av andra personer, företags och institutioners agerande

Att det råder en betydande osäkerhet vad gäller andra personers, företags och institutioners agerande är det ingen tvekan om med utgångspunkt i intervjuerna. Hur påtaglig denna osäkerhet är beror på vilka relation och i vilken omfattning lantbrukaren integrerar till dessa aktörer. Givet att lantbrukaren arrenderar all mark är han mer eller mindre exponerad för denna risk. Utformningen av arrendekontraktet, vilka åtaganden detta ger och kontraktets varaktighet är viktiga faktorer att ta hänsyn till. I intervjuerna framkommer det att lantbrukarna anser att en seriös och professionell kontakt med externa intressenter troligen är en förutsättning för att nå de mål som lantbrukaren har. Att uppträda inkorrekt brukar ofta leda till missnöje och det kan hindra eller försvåra lantbrukaren från att nå uppsatta mål. Hålla en god relation till berörda aktörer är alltså en förutsättning och en trolig framgångsfaktor för de lantbrukare som är offensiva i sitt företagande.

Den politiska risken är något som den enskilda lantbrukaren inte kan göra något direkt för att förebygga. Däremot fyller intresseorganisationer och övriga lobbyorganisationer en viktig roll för att påverka myndigheter och politiker för att förbättra klimatet för lantbruksnäringen.

Juridisk osäkerhet

Lagar och regler är komplicerade och tidsödande tycker de flesta lantbrukarna. Men en lantbrukare har inget annat val än att följa och administrera dessa. Frustrationen kan vara påtaglig eftersom det inte är den enskilda lantbrukaren själv som har valt detta. Det finns antagligen inget mer frustrerande än att ta tid från sitt företagande och lägga den tiden på något som någon annan redan har bestämt. Den byråkrati som finns uppfattas som både frustrerande och tidskrävande bland de intervjuade lantbrukarna.

Personell osäkerhet

Den personella osäkerheten kan variera från gård till gård men den har en gemensam nämnare. I många fall har lantbrukaren eller ägaren själv en utsatt nyckelbefattning. Företag som inte har någon personal har givetvis inte detta problem. Medan företag med personal kan uppfatta det som ett större eller mindre problem. Eftersom lantarbetare är ett lågstatusyrke kan det vara problematiskt att finna kompetent personal till rätt befattning. Även förhållandevis stora gårdar är små organisationer i jämförelse med övriga näringslivet vilket kan innebära att de är än mer utsatta när någon i personalen exempelvis är sjuk. Enligt SJV:s statistik fanns det 20 873 sysselsatta på heltidsjordbruk större än 100 hektar åkermark 2010 (SJV, 2011). Antalet heltidsjordbruk 2010 som brukade mer än 100 hektar åkermark var 6191. Det innebär att de största jordbruksföretagen i Sverige som brukar mer än 100 hektar åkermark i snitt sysselsätter ca 3,4 personer. Utifrån denna statistik framkommer det att oavsett storlek på gård är det förhållandevis små företag och små organisationer i jämförelse med övriga näringslivet. Vilket innebär att när en person till exempel är sjuk kan detta leda till stora konsekvenser då en del sysslor ej går att senarelägga och det är svårt att hitta personal som kan arbeta på kort varsel.

När den enskilda lantbrukaren inte kan arbeta kan det leda till betydande konsekvenser för företaget. Denna osäkerhet kan vara svår att minimera. Forskning visar att lantbrukare som samarbetar kan reducerar arbetsinsatsen (Larsén, 2008). En lösning är att vara två partners som driver företaget tillsammans. Idag blir det allt vanligare att lantbrukare driver bolag tillsammans dels för att få ökade skalfördelar dels bättre livskavlitet. Genom att vara fler än en ägare/ansvarig ökar också okänsligheten vid sjukdom, att ha medvetenheten om att företaget fortgår även när man är sjuk är en stor lättnad i sig. Men att finna denna konstellation är inte heller helt given, då både personkemi, värderingar och måluppfattning

måste överrensstämman. Problematiken kring den personella osäkerheten för lantbruksföretag bör beaktas i större utsträckning bland landets politiker och lantbruksnäringens lobbyorganisationer.

5.2 Slutsatser

Följande slutsatser besvarar syftet med denna uppsats:

- Härleda och kartlägga interna riskfaktorer i ett lantbruksföretag.

De interna riskfaktorerna är produktionsrisk, skaderisk, teknologisk risk, personell osäkerhet.

Produktionsrisken är den risk lantbrukaren är mest medveten om samt arbetar mest aktivt för att minimera. De lantbrukare som har en animalieproduktion är mer medvetna om skaderisken i jämförelse med de lantbrukare som endast odlar spannmål. Teknologisk risk anses vara fråga kring ett personligt ställningstagande. Å ena sidan tror en del lantbrukare mer på att nyttja äldre maskiner och underhålla dessa, å andra sidan tror en del lantbrukare på att nyttja nyare maskiner för att undgå reparationer. Lantbrukarna visar sig vara mindre medvetna om den personella osäkerheten.

- Härleda och kartlägga externa riskfaktorer i ett lantbruksföretag.

De externa riskfaktorerna är juridisk osäkerhet och osäkerhet som uppkommer på grund av andra individers, företags och institutioners agerande.

Den juridiska osäkerheten anses inte vara något som direkt oroar lantbrukarna. Den osäkerhet som kan uppkomma på grund av andra individers, företags och institutioners agerande är mest påtaglig hos lantbrukare som arrenderar stor andel åkermark.

- Undersöka vilka metoder lantbrukarna använder sig av för att hantera dessa risker.

Produktionsrisk: genom att aktivt söka nya och bättre strategier i takt med omvärldens efterfrågan och förändringar i väderklimatet.

Skaderisk: genom att aktivt verka förebyggande mot skador, samt vara försäkrad om skadan ändå skulle inträffa.

Teknologisk risk: beror på individens inställning och uppfattning. En del lantbrukare anser att det är mindre risk med nyare maskiner och en annan del anser att äldre maskiner medför mindre risk. Det är snarare en fråga kring personlig inställning.

Osäkerhet som uppkommer på grund av andra individers, företags och institutioners agerande: Lantbrukare som arrenderar stor andel åkermark försöker skriva kontrakt med lång löptid, samt hålla en god relation med jordägaren. Även köpa åkermark i den mån det är möjligt.

Juridisk osäkerhet: Lantbrukarna verkar efter de bestämmelser som finns. Uppstår en tvist får rättsprocessen avgöra vem som har rätt.

Personell osäkerhet: Lantbrukarna är ej direkt medvetna om den personella risken. En anledning är troligen att det är små organisationer som ej har råd eller tid att till exempel sjukskriva sig. Samhället har uppenbarligen också ett sämre skyddsnät för småföretagare i lantbruksnäringen. Ofta kretsar lantbruksföretaget kring en nyckelperson, ifall denne blir sjuk eller i värsta fall avlider finns det inte mycket till stöd. En del lantbrukare söker samarbetspartners, ett skäl kan vara att minska den personella osäkerheten men ett starkare skäl är att skapa skalfördelar i företaget.

Bibliografi

Litteratur och publikationer

Barry, P., Ellinger, P., Hopkin, J., Baker, C. 2000. *Financial Management in Agriculture*, Danville, Illinois, USA: Interstate Publishers, Inc

Boehlje, M., & Lins, D., 1998. *Risks and Risk Management in an Industrialized Agriculture*. Agriculture Finance Review. Vol. 58.

Davelid, A *et al.* 2010. *Hur möter man prissvängningar på globala jordbruksmarknader?*, SJV 2010:33

Ejlertsson, G., 1996. *Enkäten i praktiken. En handbok i enkätmetodik*. Studentlitteratur, Lund. (ISBN 91-44-00052-9)

Ejvegård, R., 1996. *Vetenskaplig metod*. Studentlitteratur, Lund. (ISBN 91-44-36612-4)

Goodwin., Barry, K., Schroeder, T. 1994. *Human Capital, Producer Education Programs, and the Adoption of Forward-Pricing Methods*. American Journal of Agriculture Economics, Vol. 76.

Hardaker, J., Hurine R.B.M., Anderson, J.R., 1997. *Coping with Risk in Agriculture* (ISBN085199119)

Jacobsen, D. & Thorsvik, J. 2008. *Hur moderna organisationer fungerar*, Lund: Studentlitteratur

Kvale, S. & Brinkman, S., 2010. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur AB, Lund (ISBN 978-91-44-05598-5)

Larsén, K., 2008. *Economic Consequences of Collaborative Arrangements in the Agricultural Firm*. Department of Economics, SLU, Uppsala.

LRF Konsult, Lantbrukets kvartalsrapport 3 2010.

Miller, A., *et al.* 2004. *Risk Management for Farmers*. Department of Agriculture Economics, Purdue University.

Patrick, George. 1998. *Managing Risk in Agriculture*. North Central Regional Publication 406. Ames, Iowa: Midwest Plan Service.

Shapiro, B.I., Brorsen, Wade B., 1988. *Factors Affecting Farmers' Hedging Decisions*. North Central Journal of Agriculture Economics. Vol. 10

SJV, 2010. Heltidsjordbruket i Sverige 2010

SJV, 2011. Prisindex och priser på livsmedelsområdet Års- och månadsstatistik – 2011:09

SJV, 2011. Utvecklingen av manlig och kvinnlig delaktighet i ledningen av svenska jordbruksföretag 1999-2010. Statistikrapport 2011:5

Trost, J., 2010, *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur, Lund

Öhlmér, B., *et al.* 2000. *Business Management – with Applications to Farms and Other Businesses*, Institutionen för ekonomi, SLU.

Internet

ATL, <http://www.atl.nu/lantbruk/17-procent-mindre-h-sts-dd-i-r> 2011-12-12

JTI, Jordbrukstekniska Institutet, <http://www.jti.se/index.php?page=forskning-pagar-nils-jonsson> 2011-12-12

Land Lantbruk, <http://www.lantbruk.com/risk-att-regnet-slar-mot-nasta-skord/2011-09-16> 2011-12-12